

Мүәллифләр қрупу:
Lela Kakaşvili
Qiorqi Uqulava
Beka Kvaçadze
İrakli Peradze

TARİX

11

Ad və soyad

Şəhər/kənd

MÜNDƏRİCAT

MÖVZU I: Orta əsrlər 4

Fəsil 1: Orta əsrlərdə Roma İdeyası və Səlib yürüşləri dövrü 6

Fəsil 2: XIII-XIV əsrlərdə Avropa və Şərq dünyası 44

MÖVZU II: Son orta əsrlər və erkən yeni dövr 64

Fəsil 3: Orta əsrlərdən müasir dövrə qədər (XV-XVI)..... 66

Fəsil 4: Avropada və Şərqdə mütləqiyyət dövrü..... 96

MÖVZU III: Uzun XIX əsr 124

Fəsil 5: İnqilablar və Böyük dəyişikliklər dövründə dünya..... 126

Fəsil 6: Vyana Konqresi və Britaniya sülh dövründə Avropa 160

Fəsil 7: Qlobal Dəyişiklik Dövrü..... 186

I

Mövzu

Orta əsrlər

fəsil
1

Orta əsrlərdə Roma İdeyası
və Səlib yürüşləri dövrü

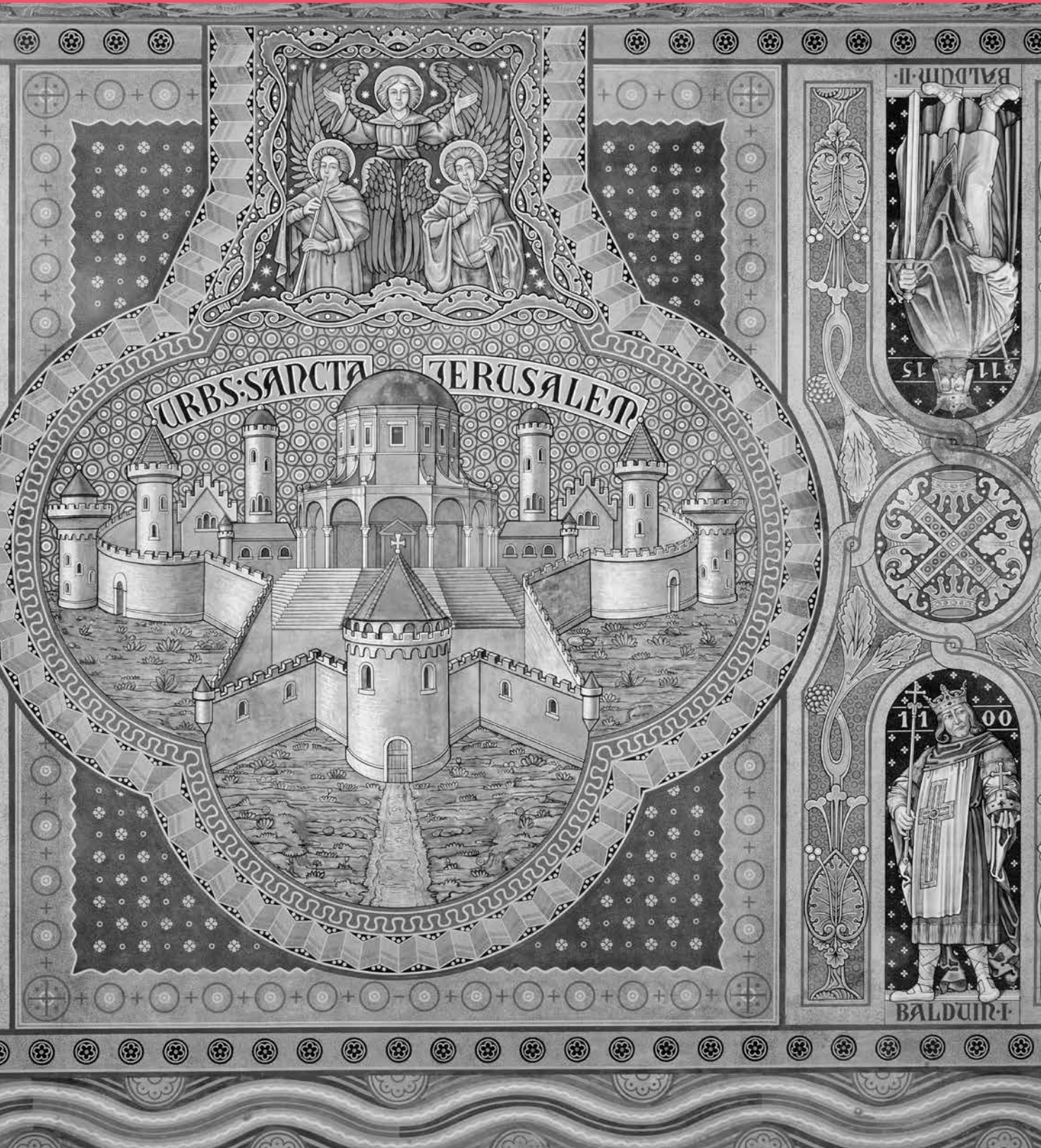
6

fəsil
2

XIII-XIV əsrlərdə Avropa və Şərq dünyası

44

Lüteran kilsəsinin tavanında qədim Yerusəlim və səlibçi kralların təsviri

Orta əsrlərdə Roma İdeyası və Səlib yürüşləri dövrü

Kontekst-nümunə 1. İmperator I Ottonun tacqoyma mərasimi (hakimiyyət)

Kral Henrixin uğurlu hakimiyyətindən sonra işğalçıların alman torpaqlarına hücumları və ayrı-ayrı knyazların hakimiyyət uğrunda mübarizəsi sona çatdı. Onun oğlu Otto döyüş və qarşıdurma olmadan taxta çıxdı. ...Tacqoyma mərasimi Aaxendə keçirilməli idi. Hersoqlar, qraflar, döyüşçülər və tanrı qulluqçuları - hamı ora toplaşmışdı... Mayns yepiskopu məbədin mərkəzində duran Ottoya yaxınlaşdı, sonra camaata üzünü tutub onlara müraciət etdi: “Ottonu sizə təqdim edirəm, Allah tərəfindən seçilmiş, ağamız Henrix tərəfindən təyin edilmiş və **indi zadəganlar tərəfindən hökmdar kimi tanınmış**. Əgər bu seçim ürəyinizcə olarsa, sağ əlinizi qaldırın!” Bu zaman ora toplaşanlar əllərini göyə qaldıraraq yeni hökmdarı alqış nidaları ilə qarşıladılar. Yepiskop ona **qılınc** verib dedi: “Bu qılıncı götür və Məsihin bütün düşmənlərini, dinsizləri və pis xristianları bununla qov. Qılıncı birlikdə bütün frankları idarə etmək və bütün xristian xalqının rifahının və təhlükəsizliyinin qoruyucusu olmaq üçün hökmdarlığı və səlahiyyəti qəbul edin. Yepiskop onu uzun **libasa** bürüyüb dedi: “Bu libasın yerə dəyəcək kənarları daima sənə imanında möhkəm olmalı və sülh uğrunda səy göstərməli olduğunu xatırladacaq.”

Yepiskop **əsamı** ona uzadıb dedi: “Bu rəmzlərlə rəiyyətlərini xeyirxah olmağa, Allahın qullarını ata qayğısı ilə qorumağa, dul qadınlara və yetimlərə rəhm etməyə çağıracaqsan”.

Bundan sonra arxiyepiskoplar Ottonu ilahi xeyir-dual əlaməti olaraq **müqəddəs yağla** məsh etdilər və başına ağır qızıl tac qoydular, onun ağırlığı kralın ağır vəzifələrini və krallıq payını xatırladırdı.

Mərasimdən sonra kral məbədi tərk edərək, mərmər masada açılmış dəbdəbəli süfrəyə keçdi. Süfrəyə kralın dövləti idarə etməkdə arxalandığı hersoqlar xidmət edirdi və onlar onun hakimiyyətinin dayağını təmsil edirdilər. Lotaringiya hersoqu Gilbert masa arxasında xidmət edirdi və kamerher vəzifəsini tuturdu. Frankoniya hersoqu Eberhard masada səliqə-səhmana rəhbərlik edir və seneşal vəzifəsini tuturdu. Şvabiya hersoqu Herman hökmdarın piyaləsini doldurur, Bavariya hersoqu Arnulf cəngavərlərə başçılıq edir və hökmdarın təhlükəsizliyini qoruyurdu, Saksoniyadan isə şahzadənin tərbiyəçisi və ordu komandiri olan knyaz Ziqfrid idi.

Tapşırıq 1

Kontekst-nümunə ilə tanış olduqdan sonra, Müqəddəs Roma İmperiyasında hakimiyyət modelini qiymətləndirəcəyiniz cədvəli doldurun.

İDARƏETMƏ FORMASI	HAKİMİY-YƏT BÖLGÜ-SÜ	QANUNİLƏŞ-DİRMƏ MƏN-BƏYİ	HAKİMİY-YƏT SİM-VOLLARI	QIYMƏTLƏNDİRMƏ		DÖVR İLƏ MÜQAYISƏ
				MÜSBƏT	MƏNFI	

Kontekst nümunəsi N2. Qüds və Müqəddəs Torpaq o dövrün xristianlarının gözü ilə (məkan)

Xilaskarımız İsa Məsihin doğulduğu, fəaliyyət göstərdiyi, təbliğ etdiyi və nəhayət vəfat etdiyi **geniş dənizin şərqindəki müqəddəs torpaq** xristian torpaqlarının mərkəzində yerləşirdi. Orada hər addımda **Xilaskarımızın fəaliyyətinin şahidi olan və böyük müqəddəsliyin daşıyıcısı olan** bir yer, daş və ya ağac görə bilərsiniz. Orada müqəddəs atalarımızın bizə söylədiyi görünən möcüzələri hələ də görə bilərsiniz. Xilaskarımızın zühurundan sonra insanlar tərəfindən onun adına çoxlu günahlar yağdırıldı, buna görə də başımıza çoxlu bəlalar gəldi. Müqəddəs torpağa gedib müqəddəs yerlərə dua etməklə bütün günahlardan qurtulmaq olar. Ora **həm dəniz, həm də quru ilə** səyahət edə bilərsiniz. Əgər **dəniz yolu ilə** getmək qərarına gəlsəniz, **Müqəddəs Roma şəhərindən cənuba**, xristian ölkələrindən çoxlu zəvvarların toplaşdığı **Messina limanına** getməli və gəmilərin şərqə getməsinə gözləməlisiniz. **Quru yol ilə** getməyə qərar versəniz, əvvəlcə **almanların, sonra da macarların torpaqlarından keçib**, böyük çayı keçib Yunan imperatorunun şanlı və möhtəşəm şəhərinə çatmalısan. Buradan isə təhlükəli yol başlayır, çünki **Konstantin şəhərindən müqəddəs torpaqlara qədər olan məkan müsəlmanların nəzarətindədir**.

Bu, müxtəlif insanların görüş yeridir, müqəddəs şəhərin küçələrində müxtəlif din və mənşəli insanlara rast gələcəksiniz. Onun küçələrində ərəblərin, farsların, misirlilərin, yunanların, frankların, hindlilərin, türklərin, ermənilərin, gürcülərin dilində söhbət eşidərsiniz. Burada çoxlu **qiymətli mallar** toplanır. Limanlarda isə parçalarla, qərribə heyvanlarla, əşyalar və qiymətli daşlarla yüklənmiş bir çox ölkədən gəlmiş gəmilərə rast gələcəksiniz.

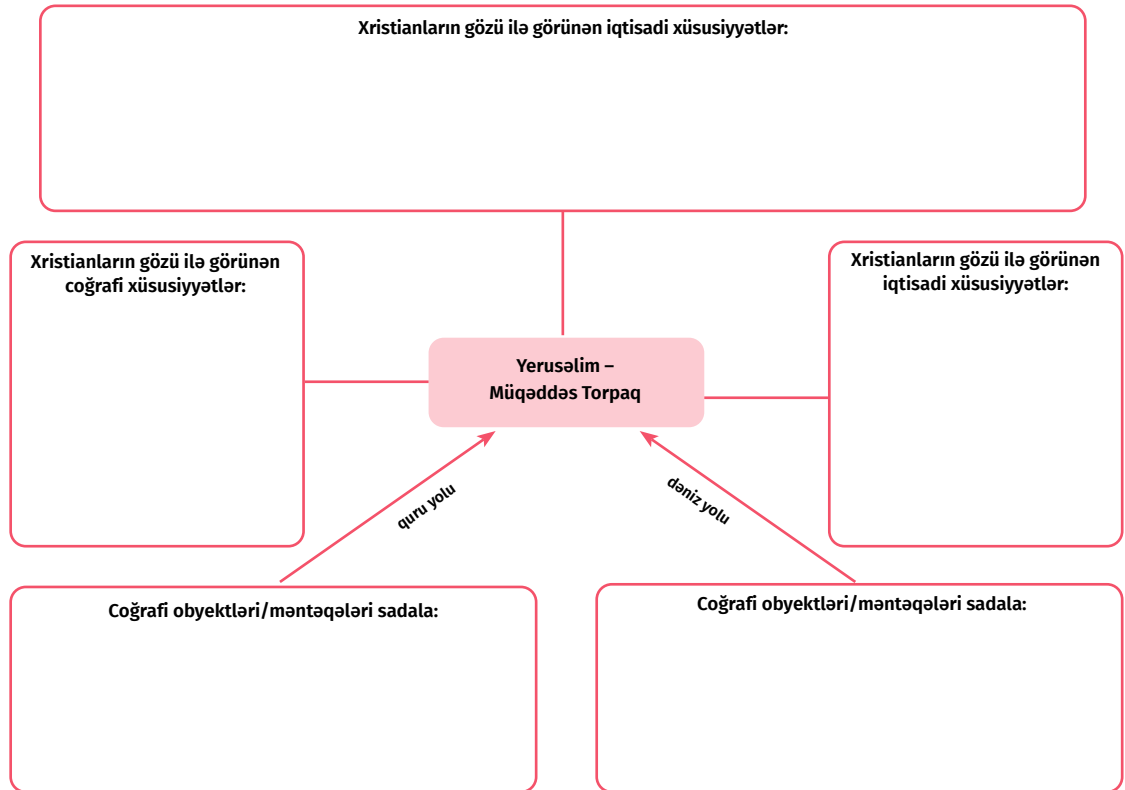
Bu torpaqlarda uzun müddət sülh görməyəcəksiniz, burada xristianlarla müsəlmanlar arasında müharibə gedir, onların orduları bir-biri ilə vuruşur, lakin xristian və müsəlman **tacirlər maneəsiz mal mübadiləsi aparır, bir-birlərinin torpaqlarında maneəsiz səyahət edirlər**. Müqəddəs şəhərin xristian məbədlərində müxtəlif dillərdə dualar eşidəcəksiniz. Latinlər, yunanlar, ermənilər və gürcülər Rəbbi özünəməxsus tərz-

də tərifləyirlər. Və bir az aralıda müsəlman ziyarətgahının minarəsindən müəzzin müsəlmanları ibadətə çağırır.

Müqəddəs torpaqda iqlim qızgın və sərtidir. Yerusəlimin ətrafında əsasən zeytun ağacları və xurma ağacları çiçək açır. Su azdır və becərilən torpaqlar əsasən dəniz kənarında, Antioxiya və Tripoli yaxınlığında yerləşir. Burada yaşayan insanların əsas gəlir mənbəyi ticarətdir, çünki məhsul azdır və bu da əsasən Müqəddəs Çayın (xilaskarımızın müqəddəs vəftiz olunduğu) ətrafındadır. Bu ərazilərin sahibinin əlində ən böyük möcüzəvi gücə malik olan Məsihin məzarı var. Bundan əlavə, bu ərazilərin yaxınlığında zəngin və inkişaf etmiş şərq dövlətləri - Misir, İran və Hindistan torpaqları yerləşir.

Tapşırıq 2

Kontekst nümunəsi ilə tanış olduqdan sonra qrafik tapşırığı yerinə yetirin: xristianların gözü ilə görünən Yerusəlim və Müqəddəs Torpaq.

Kontekst nümunəsi N3. XIII əsrdə Avropa cəmiyyəti

Əhali günü-gündən artır və şəhəri yeni tikililər bəzəyir... Torpağın münbitliyi, istehlak mallarının bolluğu göz qabağındadır... Elə bir sağlam insan yoxdur ki, **özünü və ailəsini dolandıra bilməsin**. Şərqdən müxtəlif mallarla yüklənmiş gəmilər hər gün şəhərin limanında üzür. Bazarlar olan günü insanlar ibadətə getmir və şəhər böyük günah yuvasına bənzəyir, sanki insanların qəlbindəki tamah və hərislik onların bütün fəzilətlərini üstələyir.

Limanın yaxınlığında ən çox izdiham olan **bazar yerləşir**. Burada bir çox peşə və

rütbəli insanlarla qarşılaşa bilərsiniz. İpək paltarlarda və qiymətli xəzlərdə olan zəngin tacirlər fars parçalarına və digər müxtəlif mallara göstərdikləri böyük həvəslə digərlərindən fərqlənirlər. Burada siz satdıqları malları ilə seçilən digər tacir qruplarına rast gələ bilərsiniz, burada qiymətli daş-qaş alveri ilə məşğul olan, özünəməxsus baş geyimləri ilə seçilən yəhudilər var. Yunanlar duluşçuluq, kasıb yerlilər isə şəhər yaxınlığındakı tarlalardan müxtəlif taxıl və meyvələr gətirir, balıq və başqa ərzaqlar satırlar.

Silahlı **cəngavərləri** asanlıqla tanıya bilərsiniz. Bahalı paltarlar geyinmiş və çoxlu qulluqçuların, meyxana və dükanlarda sığınan yadelli **tacirlər və dənizçilərin** müşayiəti ilə gəzən zadəganlar. Şəhərin ən hündür tikilisi, günbəzləri şəhərin hər yerindən görünən **Müqəddəs Məbəddir**. Onun yaxınlığında **zəngin paltar geyinmiş yepiskoplara və sadə kobud paltar geyinmiş ordenli rahiblərə** rast gələcəksiniz.

Şəhərdə ayrıca yaşayış məntəqəsi var ki, burada **yəhudilər və digər “bidət əhli”** yaşayır, onların torpaq mülkiyyət hüququ yoxdur, buna görə də onların əsas fəaliyyəti müxtəlif malların ticarətidir. Onlar tez-tez zadəganların təcavüz obyektinə çevrilirlər, çünki yəhudi **tacirlərinin** sərvəti **onları cəlb edir**. Uzun müddət əvvəl, ilk dəfə **dəhşətli bir xəstəlik** şəhərə bir yəhudi ticarət gəmisindən gəlmişdi. İnsanlar inanırdılar ki, **Tanrı bu fəlakəti şəhərin və orada yaşayan xristianların başına məhz şəhərdə bidətçilərin olması səbəbindən gətirib**. O dövrdə bir çox yəhudi evlərinə və mülklərinə zülm edildi. İndi onlar hələ də şəhərin kənarında yaşayırlar, burada tez-tez sələmçilərin köşklərinə rast gəlmək olur. Şəhərin qalan əhalisi bidətçilərin yanında yaşamaqdan çəkinir, çünki onlar inanırlar ki, Allah və ağalarının cəzasına layiq olacaqlar.

Tapşırıq 3

Kontekst-nümunə ilə tanış olduqdan sonra cədvəli doldurun, onun vasitəsilə XIII əsr Avropa cəmiyyətinin necə olduğunu müzakirə edin.

SOSIAL TƏBƏQQƏ/QRUP	EYNİLƏŞ-DİRMƏ VASİTƏLƏRİ	MARAQLAR, QAYĞILAR	“MƏDƏNİ BAŞQAYA” MÜNASİBƏT	GÜNDƏLİK HƏYATI ƏKS ETDİRƏN XIRDALIQ-LAR	BAŞQA DÖVRÜN CƏMIYYƏTİ İLƏ MÜQAYİSƏ

Orta əsrlərdə və Səlib yürüşləri dövründə Roma İdeyası

KOMPLEKS TAPŞIRIQ

1

Səlib yürüşləri haqqında hesabat

Təsəvvür edin ki, XI əsrdə Papa sarayında fəaliyyət göstərən alim və Papanın müşavirisiniz. Səlib yürüşlərini başlamaq fikrinə gəlmisiniz. Səlib yürüşlərinin nə vaxt və niyə başlaması, Səlib yürüşlərinin məqsədinin nə olması və bunun bir tərəfdən, Papa hakimiyyətinə, digər tərəfdən isə Avropa dünyasına nələr gətirəcəyini göstərən yazılı hesabatı Papaya təqdim edin.

Məqalənin təqdimatında xüsusilə göstərməlisiniz:

Addım 1

1. Səlib yürüşünün həyata keçirildiyi məkanı və coğrafi mühiti təsvir edin; bu məkanın Avropa dünyası üçün iqtisadi, mədəni və dini əhəmiyyətini ayırın; (*məkan, əs.təs. 1, 3*)

Addım 2

2. Papanın Səlib yürüşlərində nə kimi rolu olmalıdır və bu da Papa hakimiyyətinə necə təsir edəcək; (*hakimiyyət, əs.təs. 2, 3, 4*)

Addım 3

3. Bizansın və türk dünyasının həmin dövrdəki vəziyyətini təsvir edin və xaçlıların uğuruna hansı amillərin təsir edəcəyini müzakirə edin; (*məkan, əs.təs. 2, 3*)

Addım 4

4. Səlib yürüşləri xristian məkanına hansı iqtisadi və siyasi faydalar gətirəcək. (*məkan, əs.təs. 1,3*)

Anlayış

- hakimiyyət
- məkan
- mənbə

Addım 1 iş üçün (1-2, 3-4 paragraflar)

§1-2. Makedonlar sülaləsinin hakimiyyətindən sonra Bizans İmperiyası hansı çətinliklərlə üzləşdi?

§3-4. Şərqdə güclü Səlcuq Türkləri İmperiyası necə yarandı?

a. El. resurslara baxın:

- Səlcuq türkləri və Yaxın Şərq, Manazgird Döyüşü - Silk School
<https://bit.ly/3YWpyA9>
- Bizans-Səlcuq müharibələri. Manazgird döyüşü - Kings and Generals
<https://bit.ly/3Xyv5f3>

b. Xəritələrlə ötürülən tarix

Aşağıdakı xəritələrə baxın və yarandığından XI əsrin birinci yarısı da daxil olmaqla, Bizans ərazisində baş vermiş dəyişikliklər haqqında qısa icmal yazın.

Xəritə №1

Xəritə №2

Xəritə №3

Xəritə №4

Xəritə №5

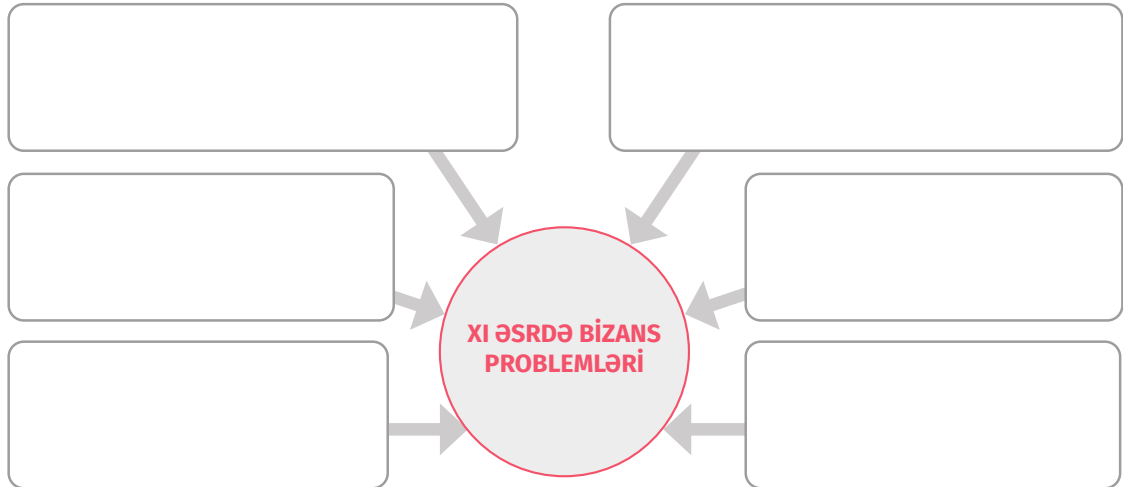
Xəritə №6

Bizansın ərazi dəyişiklikləri (qısa icmal):

c. Sxem üzərində iş

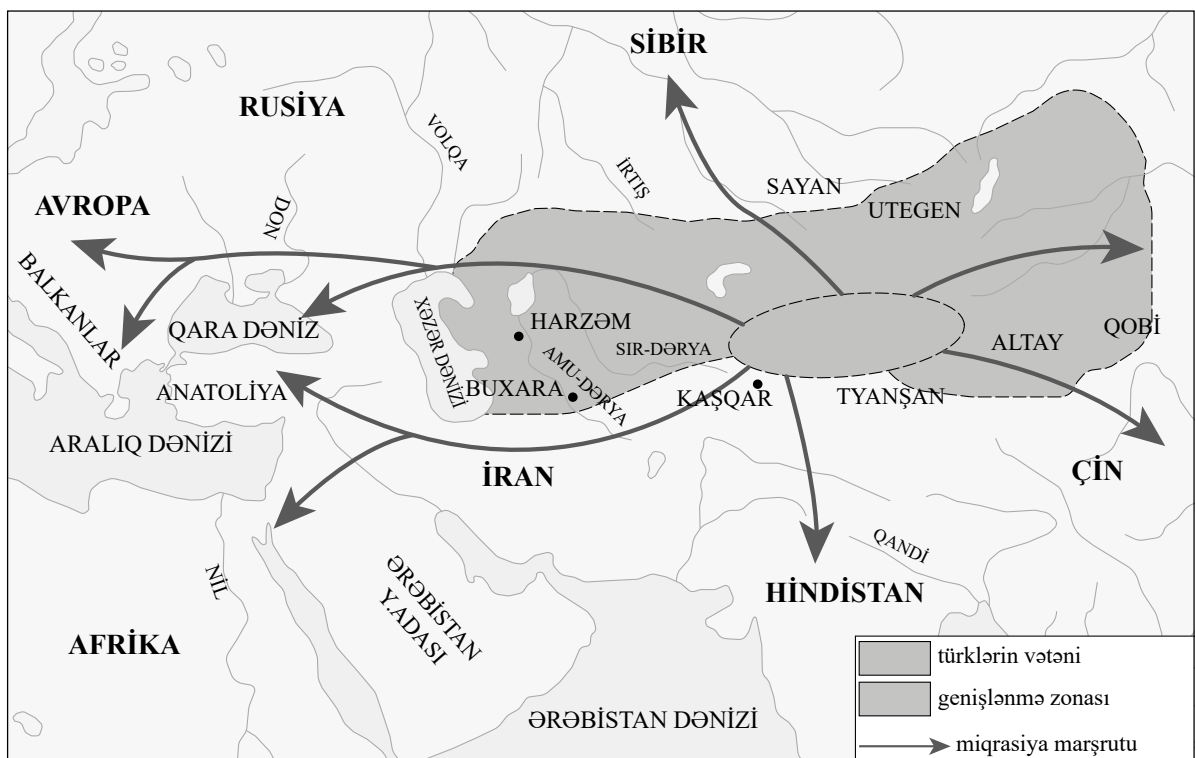
XI əsrdə Bizansın üzləşdiyi problemlərlə bağlı verilmiş sxemi müzakirə edin və doldurun.

ç. Müxtəlif mənbələri başa düşmək

Müxtəlif növ mənbələrdə verilən məlumatları müqayisə edin, § 3-4 Xəritə: türk mənşəli xalqların hərəkəti (rəngli varianta baxın: dərslik səh. 25); Mənbə 2 – Oğuz dastanı “Kitabi Dədə Qorqud” IX-XII əsrlər. (səh. 27); Mənbə 3 – Əbu əl-Fərəc İbn-Libri. XIII əsr Suriyalı tarixçi, (səh. 27) və sualları cavablandırın.

Xəritə: Türk mənşəli xalqların hərəkəti

Mənbələrin təhlili üçün suallar:

1. Xəritəyə əsasən Səlcuq türklərinin məskunlaşdıqları coğrafi məkanı təsvir edin və onların yeni məkana köçməyə başlamasının səbəblərini izah edin.

2. Səlcuq türklərinin mədəni, coğrafi və iqtisadi xüsusiyyətlərini müzakirə edin.

d. Cədvəl üzərində iş

Dərslərdə § 3-4-də verilən məlumatlarla tanış olun və cədvəli doldurun: köçəri səlcuq türklərinin cəmiyyəti necə idi?

	EYNİLƏŞDİR-MƏNİN İFADƏ VASİTƏLƏRİ	MƏQSƏD-LƏR	XÜSUSİYYƏTLƏR		PROBLEM-LƏR	SURIYA, İRAN, ERMƏNİSTAN VƏ KİÇİK ASIYANIN YERLİ CƏMİYYƏ-TİNDƏN FƏRQİ	BAŞQA TARİXİ DÖVRÜN CƏMİYYƏTİ İLƏ MÜQAYİSƏSİ
			MƏDƏNİ	İQTİSADI			
SƏLCUQ TÜRKLƏRİNİN CƏMİYYƏTİ							